

APERGHIS Fotis, « Exo i Ellada den yparchei » (en grec), *Epsilon* (supplément du dimanche du quotidien *Eleftherotypia*), Athènes, 29 mars 1992, p. 26-31. [ΑΠΕΡΓΗΣ Φώτης, «Έξω η Ελλάδα δεν υπάρχει», *Έψιλον* (κυριακάτικη έκδοση της εφημερίδας *Ελευθεροτυπία*), Αθήνα, 20 Μαρτίου 1992, σελ. 26-31.]

Ο Ιάννης Ξενάκης. Στην Αθήνα. Για λίγο. Μιλάει για τον φόβο «που δεν είναι απαραίτητος»... Μιλάει για την Ελλάδα, τον Ωδυσσέα «που ξαναέφυγε», τον Μπετόβεν και τον «Σπούτνικ». Ο Ιάννης των 70 ετών της εφηβείας του...

Όταν ζητάς από τον Ιάννη Ξενάκη να κάνει ένα πορτρέτο του εαυτού του με την ευκαιρία των εβδομηκοστών γενεθλίων του, σου απαντά απλά ότι «ένας άνθρωπος δεν κρίνεται από αυτά που λέει, αλλά απ'αυτά που κάνει ή δεν κάνει». Κι έχει κάθε λόγο να λέει κάτι τέτοιο, αφού αυτά που έχει κάνει ο ίδιος αρκούν για να ζωγραφίσουν το πιο πληθωρικό πορτρέτο. Μόνο για να περιγράψουμε τις συνναυλίες, τις παραστάσεις, τις ομιλίες και τις άλλες εκδηλώσεις που γίνονται φέτος από την Ελβετία μέχρι την Αυστραλία κι από την Ρουμανία ως την Ισπανία για το έργο αυτού του εικονοκλάστη της μουσικής του 20ού αιώνα, θα χρειαζόμαστε όλο το χώρο. Ο ίδιος δεν μιλάει για όλ'αυτά, παρά μόνο εαν του το ζητήσεις. Και πάλι, δεν αναφέρετε στις τιμές ή στις διακρίσεις αλλά στα έργα του. Και μόνο με χρονολογίες και συντελεστές. Αποφεύγοντας, δηλαδή, την καλλιτεχνική ουσία τους, ακόμα κι αν πρόκειται για την «Ορέστεια», την παράσταση την οποία στο Μέγαρο της Μουσικής συζητούσε την προηγούμενη μέρα. Γιατί; «Γιατί η μουσική πρέπει να αποδίδεται μόνο από τη μουσική. Γι αυτό και δεν γράφω πια κείμενα στα προγράμματα. Διότι οι κριτικοί συνήθως αρκούνται σ'αυτά και δεν ακούν τα υπόλοιπα».

- Φ.Α. Θά λέγατε ότι το πρόβλημα της σημερινής μουσικής είναι ότι περιγράφεται, πια, πολύ εύκολα; Ότι, δηλαδή, θέρουμε πλέον τι μπορούμε να περιμένουμε από αυτή;

- Ι.Ξ. Νομίζουμε ότι ξέρουμε. Η ποπ, η ροκ, όλες αυτές οι λαϊκές, διεθνής πια μουσικές μορφές έχουν κάποια πράγματα άξια λόγου – τουλάχιστον σαν εμφάνιση πολιτιστική. Όμως ο πυρήνας τους χάνεται, διαλύεται εξαιτίας της μεγάλης κατάχρησης που φέρνει η εκβιομηχάνισή τους. Βλέπεται, η μουσική, όπως ακριβώς και ένας τόπος, ότα ευημερεί αρχίζει να παρακμάζει.

- Φ.Α. Γι αυτό ασκήστε μουσικά με όλο πιο περίπλοκους τρόπους; Ή νομίζεται πως ο αριθμός των μουσικών συνδυασμών που μπορεί να κάνει κανείς με συμβατικά μέσα είναι πεπερασμένος;

- Ι.Ξ. Α, καθόλου. Αυτό, θυμάμαι, μου έλεγε και ο Βαρέζ στη δεκαετία του '50: πως η συμφωνική μουσική τελειώσει και πως μόνο με ηλεκτρονικά μέσα μπορείς πια να δημιουργήσεις. Όμως οι τελευταίες δεκαετίες έδειξαν το αντίθετο. Όχι λοιπόν. Χρησιμοποιούμε υπολογιστές για δυο άλλους λόγους; γιατί επιτρέπουν μια θεωρητική επεξεργασία πολύ πιο πλατιά και πλούσια, που δεν μπορούσε να γίνει πριν λόγω αδυναμίας του ανθρώπινου εγκεφάλου. Και γιατί σου δίνουν την ικανότητα να κάνεις ένα σωρό πειραματισμούς και να βλέπεις άμεσα τα αποτελέσματα. Αυτό που προσπαθούμε πια να κάνουμε στο Παρίσι είναι να πολυντίσουμε την πολυαγωγή με ένα πλήθος μαθηματικών συναρτίσεων, ώστε να βοηθά πλατύτερα τη σύνθεση.

- Φ.Α. Τι θα απαντούσατε σ' όλους εκείνους που, παρά την καθιέρωση του έργου σας, εξακολουθούν να ξενίζονται όταν μια κουβέντα για τη μουσική μετατρέπεται σε μια κουβέντα για τα μαθηματικά;

- Ι.Ξ. Ακόμα και στη δεκαετία του '50 οι ίδιοι οι επιστήμονες έλεγαν ότι είναι αδύνατο για τον άνθρωπο να ξεφύγει από την έλξη της γης και να ταξιδέψει στη Σελήνη. Κι έπειτα... κοιτούσαν τον «Σπούτνικ» άναυδοι. Ίσως αυτό να είναι μια απάντηση γι αυτούς που λέτε... Η αλήθεια είναι πως στην τέχνη η δυσπιστία είναι ακόμα μεγαλύτερη απ' όση στην επιστήμη. Και ο λόγος είναι απλώς: εδώ δεν υπάρχει απόδειξη. Συνηθίζεται να θεωρήται τέτοια μαζική αποδοχή, αλλά νομίζω λανθασμένα. Πολλοί ακούν Μπετόβεν αλλά πόσοι καταλαβαίνουν τι ακούν;

ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΟ: ΜΙΑ ΑΝΟΗΤΗ ΕΚΤΡΟΠΗ

- Φ.Α. Θεωρείτε, λοιπόν, για τα καλύτερα έργα της σύγχρονης μουσικής να έχουν κάποτε την απήχηση των έργων του Μπετόβεν;

- Ι.Ξ. Ιδέα δεν έχω. Έχουμε και το παράδειγμα του Μπαχ, που για γενεές ολόκληρες ήταν περιφρονημένος.

- Φ.Α. Ωστόσο, αυτή η επιφύλαξη των περισσοτέρων δεν εμποδίζει πολλούς συνθέτες να εκμεταλλεύονται τα ηλεκτρονικά μέσα για να εντυπωσιάζουν τους άλλους. 'Η όχι;

- Ι.Ξ. Α, βέβαια. Αλλά αυτό συμβαίνει παντού. Μήπως οι περισσότεροι πολιτικοί είναι ιδεολόγοι έτοιμοι να θυσιάσουν για τις ιδέες τους; Αυτοί είναι ελάχιστοι.

- Φ.Α. Κι από την άλλη, παρατηρείται τα τελευταία χρόνια και στη σύγχρονη μουσική μια στροφή προς πιο συμβατικές αντιλήψεις, έτσι δεν είναι;

- Ι.Ξ. Ναι, είναι αλήθεια. Αλλά θυμάμαι από το Πολυτεχνείο το φίλο μου τον Σταυρουλάκη, ένα μεγάλο μαθηματικό, που έλεγε: «Μην κοιτάς πολύ πίσω γιατί θα στραβολαιμονιάσεις»!. Και είχε δίκιο... Αφήστε τη μουσική. Δείτε τι γίνεται στην αρχιτεκτονική: το μεταμοντέρνο δεν είναι παρά μια ανόητη εκτροπή. Μια μίμηση του παρελθόντος έξω από τις ιστορικές συνθήκες και χωρίς τη δύναμή του. Δείχνει κόπωση και έλλειψη ιδεών. Αλλά δεν φταίνει μόνο οι συνθέτες και οι αρχιτέκτονες. Φταίει ίσως και η εποχή. Η ιστορία είναι σαν ένα εκκρεμές, που πηγαίνει τότε πίσω, τότε μπρος.

Η δική του ιστορία, τουλάχιστον μουσικά, άρχισε μέσα σε ασυνήθιστες συνθήκες: τα συνθήματα των νεανικών διαδηλώσεως και το κροταλισμό των γερμανικών πολυβόλων έσμιγαν στο νου του σ' ένα χαώδες αποτέλεσμα, που τότε, φυσικά, δεν του φαινόταν μουσικό, αλλά πάντως είχε κάτι το εξαιρετικό. «Να διευκρινίσω πρώτα πως όλα αυτά τα εκλάμβανα σαν ήχους ανεξάρτητους από την πολιτική τους σημασία. Είχα ευτηχώς την ικανότητα να τα ακούω χωρίς να τα χρωματίζω, αν και συμμετείχα σε αυτά. Λέω ευτυχώς, γιατί αντίθετα απ' ό,τι πίστεψαν κυρίως οι κομμουνιστές, η τέχνη δεν πρέπει να καθρεπτίζει την πολιτική»/

- Φ.Α. Πριν από λίγα χρόνια μου είχατε πει ότι το σφάλμα του κομμουνισμού ήταν πως έδειξε μεγάλη εμπιστοσύνη στον άνθρωπο. Μετά από όσα έγιναν από τότε, θα λέγατε και το αντίθετο; Ότι δηλαδή το σφάλμα του ανθρώπου ήταν πως έδειξε μεγάλη εμπιστοσύνη στον κομμουνισμό;

- Ι.Ξ. Ναι, βέβαια, είναι και αυτό. Ο Αισχύλος το 'χε πει στην «Ορέστεια»: «ούτε αναρχία, αλλά ούτε δεσποτούμενη πολιτεία», είχε ευχηθεί στους Αθηναίους. Δυστυχώς, φαίνεται ακόμα πως πρέπει να υπάρχει και ο φόβος. Γιατί χωρίς το φόβο υπάρχει κίνδυνος να νομίζει κανείς ότι δεν υπάρχει και δικαιοσύνη.

- Φ.Α. Αλλά αυτή την αντίληψη δεν εκμεταλλεύεται πάντα και ο ολοκληρωτισμός;

- Ι.Ξ. Α, αυτό είναι σχετικό. Δεν βλέπετε πως είναι σήμερα τα πράγματα; Κάποια στιγμή θα χρειαστεί η κυβέρνηση να πατήσει επιτέλους πόδι και να κάνει κάποια πράγματα για να ορθοποδήσει η κοινωνία. Αυτό σημαίνει κάποια βία, κάποια επιβολή. Το πλαίσιο και το όριο της – αυτό είναι δύσκολο να οριστεί.

«ΤΙ ΘΑ ΠΕΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΗΣ;»

- Φ.Α. Είστε ακόμα κομμουνιστής;

- Ι.Ξ. Τι θα πει κομμουνιστής; Αν είσαι σε κόμμα; Όχι, προ πολλού. Αλλά ο άνθρωπος είναι κοινωνικό όν, αυτό το ξέρουμε από παλιά. Είναι βέβαια και αντικοινωνικό. Χρειάζεται τη μοναξιά. Αν είναι μόνο το πρώτο, δεν μπορεί να δημιουργήσει. Αν είναι μόνο το δεύτερο, δεν έχει ερείσματα για να δημιουργήσει. Χρειάζεται, λοιπόν, να αναζητά κανείς ένα νεό τρόπο κοινωνικού βίου, μια νέα έννοια της αριστεράς. Αλλιώς, τι θα κάνει; Θα αρκεστεί σ' αυτό που βλέπει; Το δυτικό μοντέλο διόλου δεν είναι αρκετό ούτε και ιδανικό. Τα έθνη είναι όπως και οι άνθρωποι: ξεκινούν από τη βαρβαρότητα. φτάνουν σε μια ορισμένη ακμή και μετά ξεπέφτουν. Η ισχύς τα επαναπαύει. Αυτό έγινε με τους Έλληνες, αυτό έγινε με τους Πέρσες και τους Ρωμαίους, αυτό ζούμε σήμερα και στην Ευρώπη.

- Φ.Α. Δεν πιστεύετε, λοιπόν, στο πολυσυζητημένο «τέλος της ιστορίας».

- Ι.Ξ. Η ιστορία συνεχίζει γιατί υπάρχουν άνθρωποι. Κι αν μη τι άλλο, όλες αυτές οι εθνικιστικές τάσεις το αποδεικνύουν. Αυτό που είναι ανησυχητικό είναι το θρησκευτικό πρόβλημα. Πώς είναι δυνατό, ύστερα από τόσες χιλιάδες χρόνια και τόσες χιλιάδες θεούς, να είναι ακόμα τόσο βαθιά ριζωμένη η τυφλή πίστη στο θρησκευτικό δόγμα, που σε πολλές περιοχές ζει και αναπτύσσεται σαν δηλητηριασμένη ανθοδέσμη; Φαίνεται πως η ανάγκη της μεταφυσικής ελπίδας είναι ακόμα ισχυρή. Κι αυτό δημιουργεί μια γελοία και επικίνδυνη αντίφαση: οι θρησκόληπτες χώρες να ακούν τους παπάδες αλλά να θέλουν και τους επιστήμονες.

- Φ.Α. Να επιτρέψουμε στη δική μας χώρα; Η Ελλάδα φαίνεται κι από τη Γαλλία τόσο στριμωγμένη όσο τη βλέπουμε από 'δω;

- Ι.Ξ. Στη Γαλλία, στο εξωτερικό, η Ελλάδα δεν υπάρχει. Για να υπάρξει ένα έθνος πρέπει κάτι να επιδείξει. Οι ξένοι είναι πολύ εγωιστές, ενδιαφέρονται μόνο για τον εαυτό τους. Κι αν η Ελλάδα δεν έχει να παρουσιάσει κάτι που να τους αφορά, δεν ακούγεται. Αλλά μήπως είναι και επιθετική όπως θα έπρεπε; Αφού ο κραυγάζων δημιουργεί δίκαιο, θα έπρεπε και η Ελλάδα να κραυγάζει. Αλλά δεν το κάνει. Τίποτα άξιο λόγου δεν φαίνεται από τους πολιτικούς της. Μοιάζει να ζει μεταξύ παρακμής και βαρβαρότητας, με μόνη ελπίδα την Ευρώπη. Αλλά η ΕΟΚ δεν είναι πάρα ένας άλλος τρόπος να επιβάλλουν την θέληση τους οι μεγάλες χώρες. Αυτό να το ξέρετε.

- Φ.Α. Φαντάζομαι ότι δεν θα έχετε καλύτερη γνώμη για την Αθήνα.

- Ι.Ξ. Είναι μια μεγάλη πόλη, Δείτε τις πινακίδες. Οι ελληνικές έχουν εξαφανιστεί. Είναι αμερικάνικες, γαλλικές και, κυρίως, άλλ'αντ'άλλων.

- Φ.Α. Είχατε πει πως η Αθήνα χρειάζεται λύσεις δικτατορικές. Αν σας πρότειναν να γίνετε δικτάτοράς της για μια τετραετία, ένα είδος υπερδημάρχου, τι θα κάνατε;

- Ι.Ξ. Το είχα πει, αλλά δεν θα δεχόμουν να γίνω δικτάτορας εγώ. Κι αν, πρώτα απ'όλα, ο κόσμος ο οποίος ζει σ' αυτή την πόλη δεν συνειδητοποιηθεί, τίποτα δεν πρόκειται να γίνει.

- Φ.Α. Το Μέγαρο της Μουσικής πως σας φάνηκε;

- Ι.Ξ. Είναι, νομίζω, η πρώτη αίθουσα για μουσική στην Αθήνα. Αρχιτεκτονικά δεν έχει τίποτα το ιδιαίτερο, θα μπορούσε να είναι και χειρότερο. Θέλω να πω, δεν είναι τίποτα σπουδαίο – είναι συνηθισμένη σύγχρονη τέχνη. Αλ'από την άλλη, κορινθιακούς ρυθμούς θα'πρεπε να έχει, δηλαδή;

- Φ.Α. Έχετε πάντα εκείνη τη μάσκα του Αγαμέμνονα στο εργαστήριο σας;

- Ι.Ξ. Ναι, βέβαια.

- Φ.Α. Τι σημαίνει για σας; Ίσως μια ελληνικότητα που δεν υπάρχει πια;

- Ι.Ξ. Ίσως. Ίσως να δηλοί, απλώς, ότι ο Αγαμέμνωνας πέθανε. Μόνο το προσωπείο του έχει απομείνει. Κι αυτό, όχι από χρυσό...

- Φ.Α. Η ιστορία του Ωδυσσέα, η ιδέα της επιστροφής σας λέει τίποτα τώρα πια;

- Ι.Ξ. Μα ο Ωδυσσεάς δεν επέστρεψε! Ήρθε, ξεκαθάρισε τους μνηστήρες και ξανάφυγε ο καημένος. Ο Ωδυσσεάς χάθηκε. Ύστερα, όπως σας έχω ξαναπεί, ανθρώπων που σκέφτονται, πάσα γη τάφος, Προσπάθησα να επιστρέψω πριν απο 15-20 χρόνια και στάθηκε αδύνατο.

Παλιά συνήθιζε να εγκαταλείπει το Παρίσι και να κατεβαίνει οικογενειακώς στην Ελλάδα, να μένει σε αντίσκημο και να πλέει με καγιάκ. «Ξέρετε, αυτά που έχουν οι Εσκιμό». Τώρα πια, η υγεία του δεν το επιτρέπει. «Ευτυχώς, όμως, ζω στην ωραιότερη πόλη του κόσμου»...